

Філософія

УДК 167/168; 378

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16594865>

Філософська освіта медиків: технології наукової творчості як навчальний предмет та проблема філософії науки

Пустовіт Світлана Віталіївна,

д.філос.н., професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін та інформатики, медичний факультет, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0001-5104-8491>

Прийнято: 07.07.2025 | Опубліковано: 30.07.2025

***Анотація:** Статтю присвячено феномену творчості та технологіям наукової творчості як навчальному предмету та філософській дисципліні. Показано, що ця проблема знаходиться на перетині філософії освіти та філософії науки. Досвід викладання вибіркової дисципліни «Технології наукової творчості. Основи академічного письма та риторики» в Національному університеті охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика доводить актуальність та затребуваність філософських дисциплін, присвячених творчості, як важливої освітньої складової навчання лікарів в аспірантурі.*

В дослідженні використовується загальнонаукова та філософська методологія. Доведено, що існує множинність парадигмальних та теоретичних підходів до визначення та розуміння феномену творчості з позицій філософії, педагогіки, психології, мистецтва. Разом з тим, існує недостатня розробка поняття технології наукової творчості, яке часто

ототожнюється з загальнонауковою методологією. Показана важливість ірраціональних складових процесу наукової творчості – натхнення, здивування, особистого досвіду в контексті філософії науки. Наголошено на необхідності трансдисциплінарного об'єднання методологічних засад природничих та соціогуманітарних наук для розв'язання проблеми творчості та технологій наукової творчості, а також – на особливій ролі в цьому гуманітаристики.

Критичний аналіз результатів навчання показує, що, з одного боку, збагачуються філософські знання аспірантів, які допомагають їм орієнтуватися у різноманітті поглядів на творчість, з іншого – неусталеність, розмитість терміну творчості, множинність парадигмальних та теоретичних поглядів та концепцій ускладнюють процес засвоєння навчального матеріалу. Проведене дослідження має практичне значення для викладання гуманітарних дисциплін, присвячених розвитку наукової творчості, у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: *творчість, креативність, технології наукової творчості, філософія освіти, філософія науки, гуманітарні науки, трансдисциплінарність.*

Philosophical education of physicians: technologies of scientific creativity as an educational subject and a problem of philosophy of science

Svitlana Pustovit,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Fundamental Disciplines and Informatics, Faculty of Medicine, Shupyk National

Healthcare University of Ukraine, Kyiv, Ukraine,

<http://orcid.org/0000-0001-5104-8491>

Abstract: *The article is devoted to the phenomenon of creativity and technologies of scientific creativity as an educational subject and philosophical*

discipline. It is shown that this problem is at the intersection of philosophy of education and philosophy of science. The experience of teaching the elective discipline "Technologies of Scientific Creativity. Fundamentals of Academic Writing and Rhetoric" at the Shupyk National University of Healthcare of Ukraine proves the actuality and relevance of philosophical disciplines dedicated to creativity as an important educational component of postgraduate doctor's training.

The study uses general scientific and philosophical methodology. The article shows that there are many paradigmatic and theoretical approaches to defining and understanding of creativity phenomenon from the standpoint of philosophy, pedagogy, psychology, and art. At the same time, there is an insufficient development of technology of scientific creativity concept, which is often identified with general scientific methodology. The importance of irrational components of scientific creativity process as an inspiration, amazement, personal experience is showed in the context of philosophy of science. It is emphasized the need for transdisciplinary integration of the methodological principles of natural sciences, social sciences and humanities for solving of creativity and technologies of scientific creativity problems, as well as a special role of the humanities.

A critical analysis of training results shows that, on the one hand, the philosophical knowledge of postgraduate students is enriched, which helps them navigate the diversity of views on creativity, on the other hand, the instability, vagueness of the term creativity, the plurality of paradigmatic and theoretical views and concepts complicate the process of mastering the educational material. The conducted research has practical significance for teaching humanitarian disciplines dedicated to the development of scientific creativity in higher educational institutions.

Keywords: *creativity, creativeness, technologies of scientific creativity, philosophy of education, philosophy of science, humanities, transdisciplinarity.*

Постановка проблеми. Сучасна епоха характеризується

непередбачуваними та швидкими змінами, вирізняється високим динамізмом, поєднанням глобальних та локальних вимірів усіх соціальних інститутів, включаючи освіту та науку. Цифрова трансформація освітніх закладів та наукових установ України супроводжується активізацією дослідницької діяльності з метою пошуку нових змістовних парадигм розвитку творчої особистості. Одним з найважливіших методологічних принципів освітнього процесу є творчий підхід, спрямований на всебічний розвиток тих, хто навчається: усвідомлення ними власного потенціалу до створення нового – ідей, рішень, підходів – на різних етапах свого життя. Впровадження в систему середньої та вищої освіти гуманітарних дисциплін, які розкривають феномен творчості, розглядається як основа формування «фундаментальної життєвої навички», необхідної для виживання та процвітання майбутніх поколінь у 21-му столітті [1, 2].

Наука та освіта вимагають від здобувачів освіти не тільки розуміння методології науково-дослідної роботи, але й теоретичних уявлень та практичних навичок її реалізації як творчого процесу. Дослідження на здобуття наукового ступеню доктора філософських наук з методологічної точки зору належить до вищого рівня наукового знання, оскільки розкриває та обґрунтовує глибинні й суттєві сторони досліджуваних явищ в світі природи, соціуму та людини. Вивчення парадигмальних та теоретичних засад, закономірностей, технологій, етапів та механізмів творчого процесу значною мірою сприяє розвитку критичного мислення та методологічного рівня науковця, активізує його власну творчу діяльність, підвищує евристичний та гуманітарний потенціал філософії як навчальної дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх дослідженнях Аткас Ф., Харріс А., Крафт А., Ніу В. і Штернберг Р., Епштейн М. та вітчизняні вчені, Кремень В., Корсак К., Андрущенко В., Новіков Б., Сурмін Ю., аналізують

творчість з різних точок зору: як засіб успішного навчання школярів та студентів, як унікальну умову пізнання та освітню методологію, як філософську теорію та етапи науково-дослідницької діяльності.

Ф. Аткас вважає, що для розвитку творчих здібностей особистості необхідно більш радикально переосмислити та переорієнтувати освітні заклади, а ключем до трансформації освітньої системи та впровадження інклюзивної освіти є освітяни як лідери та агенти змін [3, С. 131]. А. Харріс вказує на нагальну потребу в універсальній неспеціалізованій мистецькій або креативній освіті в середніх школах та вищих навчальних закладах [4, С. 12]. Але, в той же час, А. Крафт зазначає, що існують різні інтерпретації креативності, різні підходи до трактування процесу творчості: деякі підходи більше зосереджені на особистості, колективі або процесі, інші – на продукті, а деякі – на впливі (глобальному чи локальному) творчості на суспільство та світ, що ускладнює процес навчання [5].

Як підкреслюють провідні українські педагоги [6], розвиток критичного мислення у молоді на уроках гуманітарних дисциплін формує відповідальне ставлення особистості до майбутньої професії і є одним із ефективних шляхів реформування освіти в Україні. Український філософ В. Кремень зазначає, що на «принципах інноваційності і дитиноцентризму має будуватися вся освітня діяльність, уся система відносин у суспільстві, ставлення дорослих до дітей» [7, С. 93]. Сьогодні, вважає він, європейський вибір України передбачає розвиток електронних платформ і всієї інфраструктури інформаційного суспільства, однак, було б помилкою применшувати роль духовних творчих засад людини та значення філософії, як особливого способу духовно-практичного освоєння дійсності [8, С. 19]. Б. Новіков підкреслює, що творчість відіграє визначальну роль у процесі соціалізації особистості, особливо за умов сучасних викликів, і саме філософія є теоретичним та методологічним підґрунтям творчості [9]. В цьому сенсі є доречними застереження В. Андрущенка щодо кризи гуманітарної

освіти в Україні наприкінці 90-их років минулого століття у зв'язку зі скороченням курсів філософії у вищих навчальних закладах, вилученням філософії з програм підготовки наукових кадрів та з переліку дисциплін, за якими складаються кандидатські іспити [10]. Адже модернізація, оновлення людини має на увазі не лише передачу певних навиків, а і виховання в ній творчого потенціалу, який не буде «піддаватися» залежностям і маніпуляціям – негативним наслідкам штучної цифрової реальності.

Технологіям наукової творчості у вітчизняній філософії в основному присвячені праці з філософії освіти та педагогіки, в яких творчість ототожнюється з розвитком творчого мислення та набуттям особистістю відповідних здібностей. Вони здебільше розглядаються як освітні та педагогічні технології, що стимулюють наукову творчість викладачів і студентів [11, 12, 13]. Існують також дослідження, де технології наукової творчості трактуються як евристичні за своєю природою прийоми, методи, алгоритми та програми постановки та вирішення проблемних завдань [14, 15]. Але евристика, як методологія творчості, не знайшла широкого застосування через її психологічне спрямування та слабку інтеграцію з природничими та соціогуманітарними науками [15, С. 73].

У сучасних українських посібниках з методології науки та організації наукових досліджень, рекомендованих МОН України для студентів та аспірантів вищих навчальних закладів, «наукова творчість» та «технології наукової творчості» або взагалі не розглядаються [16,17], або ототожнюються з: сукупністю форм, методів та етапів наукового пізнання [18, 19], психологічним процесом [20], інформаційними технологіями [21], науково-технічною та техніко-технологічною творчістю та винахідництвом [22, 23, 24], евристичними методами [14]. У підручнику Ю. Сурміна «Майстерня вченого. Підручник для науковця» з 302 сторінок тільки 6 сторінок присвячено темі технологій наукової творчості [15], а в деяких посібниках з методології наукової діяльності можна

знайти невеликі розділи про філософсько-психологічні аспекти творчості [25, 20].

Різун В., Бондаренко Н., Тетеріна О. та ін. вказують, що будь-які технології наукової творчості отримують гуманітарну інтерпретацію і розглядаються через призму їхнього впливу на життєдіяльність особистості і суспільства, на свідомість і розвиток професіоналізму, тобто мають *гуманітарний аспект аналізу* [26]. Цю думку продовжує М. Епштейн, який надає величезного значення гуманітаристиці у технологіях розвитку творчих здібностей особистості, однак вважає, що складність «творчості» обумовлена браком технологій в сфері гуманітарних наук. Гуманітарні науки вивчають самого суб'єкта пізнання, в їх центрі – розрив дискурсу, «мертва зона», у яку потрапляє погляд того, хто досліджує [27, С. 15]. Отже, їхня перевага – відкриття можливостей людини пізнавати та досліджувати саму себе – ставить під сумнів здатність гуманітарних наук знайти «спільну мову» з природничими науками, доказом чого є, на нашу думку, недостатня увага до гуманітаристики та питань творчості під час підготовки науковців до майбутньої науково-дослідної роботи в галузі природничих наук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літератури свідчить про те, що дослідники більшою мірою приділяють увагу творчості як педагогічній та освітній технології, а не як предмету філософських дисциплін. Отже, дослідження феномену творчості та технологій наукової творчості на перетині філософії науки та філософії освіти, як складової філософії науки та, одночасно, методологічне знаряддя для педагогіки та удосконалення освітніх технологій, є темою недостатньо висвітленою у науковій та навчальній літературі.

Питання поєднання загальнонаукової методології дослідження з творчістю, як об'єктом філософської рефлексії, також не часто привертає увагу науковців, авторів посібників та викладачів-розробників програм у зв'язку зі

складним між- та трансдисциплінарним характером даного питання, яке потребує подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в доведенні того, що філософські дисципліни, які розкривають феномен творчості та технологій наукової творчості, є необхідною складовою освітньо-наукової програми навчання медиків на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD). Однак, впровадження відповідних філософських дисциплін ускладнюється низкою теоретико-методологічних проблем філософського гатунку.

Отже завдання статті полягає в тому, щоб показати: 1) множинність парадигмальних та теоретичних підходів до визначення та розуміння творчості; 2) наявність ірраціональних складових процесу творчості, непридатних для остаточної експлікації та технологізації; 3) необхідність трансдисциплінарного об'єднання методологічних засад природничих та соціогуманітарних наук в контексті розв'язання проблеми творчості та технологій наукової творчості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Терміни творчість та креативність дуже поширені в науковому дискурсі, але креативні елементи притаманні будь-якій людській діяльності. Найбільш розповсюдженим є тлумачення, згідно з яким, творчість – це створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей. Існує також точка зору, що творчість – це діяльність, що породжує щось якісне нове, неповторне, оригінальне, що має суспільно-історичну унікальність [15, С. 73], здатність генерувати нові та цінні ідеї чи твори, використовуючи власну уяву, мислення, особистісні якості, мотивацію, досвід [28, С. 316]. Однак, така позиція створює небезпеку надання творчого виміру численним буденним практикам, культурним репрезентаціям та артефактам, які мають ремісницький, рутинний характер.

Термін креативність набув поширення, перш за все, у педагогіці та психології після публікацій робіт Дж. Гілфорда та Е.П. Торренса. Поняття «креативність» можна знайти як предмет досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів (В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, М. Лещенко, Ю. Лукомська, Ю. Скиба). Різноманітність трактувань цього поняття зумовили множинні підходи до його визначення та змісту, який у дослідженнях набуває неоднакових смислових детермінант і включає різноманітні критерії та показники [29, С.55]. У цілому креативність можна звести до здатності людини *адаптивно* реагувати на життєві потреби у нових підходах і продуктах, які можуть бути різними за природою (написання книги, вирішення математичної проблеми, створення музики, картини, розв'язання соціальних питань тощо). А сам творчий процес, продукт та особистість характеризуються, з точки зору креативності, такими властивостями як: *новизна, оригінальність, валідність, доречність, адекватність, здатність задовольняти потреби* [29, С. 55]. Зустрічаються праці, в яких творчість ототожнюється з креативністю як самореалізацією внутрішніх потреб особистості [30, С. 9].

За радянські часи існувало дві парадигми: парадигма творчості як людської діяльності, яка перетворює природний та соціальний світ відповідно до цілей людства та на основі об'єктивних матеріалістичних законів розвитку соціуму, та психологічна парадигма – психологічний процес створення нового і сукупність властивостей особистості, що забезпечують її залученість в цей процес. В рамках цих парадигм існували різні концептуальні підходи, де творчість визначалася як: «внутрішня душевна подія», що збуджує, хвилює особистість через об'єктивацію у творі за допомогою слова» (О.П. Потебня); сукупність умовних рефлексів (В.М. Бехтерев); несвідомий психологічний процес, який можна об'єктивувати (Л.С. Виготський); ноосферний феномен – синтез науки, моралі, мистецтва та філософії (В.І. Вернадський) та ін. В основі цих поглядів – біопсихосоціальна модель людини, притаманна радянській

філософії та психології.

Поняття технології наукової творчості не є усталеним в науці. Сьогодні у вітчизняному філософському дискурсі існує два основних підходи щодо технологій наукової творчості. Перший підхід пропонує ототожнювати це поняття з сукупністю різноманітних *гуманітарних технологій* – соціальних, педагогічних, освітніх, зокрема, – з науково-практичними знаннями, прийомами, методами, способами впливу цих наук на духовний світ людини з метою підвищення її креативних можливостей [26]. Так, у 2020 році за участю провідних українських філософів освіти В. Кременя, В. Ільїна, Є. Борінштейна, М. Гальченка та ін. була надрукована колективна монографія «Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми», в якій технології творчості ототожнюються, перш за все, з педагогічними та освітніми технологіями [31]. Так, В. Кремень вказує, що у цифрову епоху як ніколи зростає здатність продуктивно, креативно мислити, на основі чого формується творчість і можливість вільного вибору особистості. Отже, викладання в закладах освіти варто «переключити» на «концепцію чотирьох К» – критичного мислення, комунікації, колективної роботи й креативності [8, С. 19]. Є. Борінштейн вважає, що саме педагогічні технології, як сукупність соціокультурних, соціопсихологічних, соціопедагогічних установок і цінностей, мають особливу аксіологічну роль в розвитку творчого потенціалу особистості. Творчість тут виступає як одна з найважливіших цінностей освіти та моральних орієнтирів в вихованні та навчанні [12, С. 59-60].

Другій підхід пов'язує творчість з генезою творчого мислення в науці, з етапами становлення постнекласичної науки [32]. При загальнонауковому підході технології наукової творчості ототожнюються з етапами наукового дослідження, зводяться до логіки наукового пошуку, елементів теоретичного рівня пізнання та загальнонаукових, теоретичних методів: аналізу, синтезу, дедукції, індукції, абстрагування, моделювання тощо [15, 18, 19, 21]. Свого часу

австро-угорський вчений Я. Лукасевич, який народився у Львові, вважав, що творчість в науці реалізується як *неповна індукція*. Будь-який вчений створює нове судження на основі встановлених фактів, але йому не відомі *усі* факти у *світі*. Отже, одним з найважливіших елементів наукової творчості є формулювання суджень про нові, ще недосліджені, випадки, які не підкріплені фактами. Створення гіпотез також належить до наукової творчості. Треба мати творчий розум, щоб на ґрунті відомих знань сформулювати гіпотези-припущення про те, чого ще немає на емпіричному рівні [33].

Проблема творчості у науці як раціонального мислення та діяльності суб'єкта не обмежується виключно когнітивними вимірами, а розглядається в контексті практичних, комунікативних, гуманітарних й культурологічних аспектів постнекласичної науки. Так, М. Гальченко підкреслює: «Необхідно враховувати, що важливим аспектом розвитку науки і наукового мислення в 20-му столітті стало обговорення й аналіз вченими гуманітарних проблем. Усвідомлення того, що поняття «істини» значно ширше та багатогранніше за адекватну відповідність дійсності, спонукало вчених взяти до уваги, що її досягнення стосується не лише теоретичного й експериментального знання, але й інтуїції, творчості, релігійного досвіду, культури загалом у всіх її проявах [32, С. 159]. Отже, постнекласична специфіка науки потребує поєднання загальнонаукового та соціогуманітарного підходів до розуміння творчості та технологій наукової творчості.

В історичній перспективі концепції творчості та відповідних «технологій» постійно змінювалися: від аристотелівського мімезіса за часи Давньої Греції до творчості як божественного дару та покликання у Середньовіччі; від творчості як елітарної ексклюзивності та піднесення в епоху Романтизму до творчості як особистого досвіду, знань та навичок в Новітній час; від творчості як божевілля (Ч. Ламброзо) до творчості як реалізації соціальної суб'єктності та інноваційної ролі митців, винахідників, інтелектуалів, експертів тощо (П. Штомпка).

Наприкінці 20-го ст. спостерігається вплив постмодерністських і постструктуралістських тенденцій на філософію творчості, одночасно зростає популярність східних і містичних вчень до розуміння її сутності, які поєднують елементи божественного походження творчості та новітні розробки західної філософії (Шрі Ауробіндо, Ошо Раджніш і ін.).

Феномен творчості характеризує широкий спектр наукових підходів до свого визначення з позицій філософії, естетики, психології, педагогіки, зокрема мистецької педагогіки, мистецтвознавства та інших галузей наукових знань. Практично кожне оригінальне філософське вчення, починаючи з Античних часів, містить ідеї про походження та сутність творчості – філософська антропологія, екзистенційна філософія, герменевтика, прагматизм, персоналізм, соціальна педагогіка, педагогічна психологія, соціальні науки, культурологія, мистецтвознавство та ін. Феномен творчості є складним предметом з точки зору: виокремлення форм та методів творчої діяльності; вивчення етапності творчого процесу, а також моделювання.

Що стосується західної традиції, то за часи Романтизму була сформована елітарна парадигма художньої творчості, в основі якої – уява та почуття митця, через які встановлюється зв'язок між ним та природним поривом та духом [34, С. 30]. Рациональне знання обмежене своїми об'єктами та предметами, а художні образи охоплюють весь світ. Уява та фантазія митця-генія є явищами неординарними, ексклюзивними, їх неможливо передбачити та запланувати, вони є примхами Музи. Але Природа як безпосередньо джерело моральності та удосконалення особистості, якою вона була для представників епохи Романтизму, з часом перетворюється на «ворожого агента», таємниці якого необхідно розкрити силою, у науковий спосіб, шляхом *inquisition of nature* (Ф. Бекон).

В другій половині минулого століття народжується інклюзивна парадигма творчості. Інклюзивність (включеність, інкорпорованість), як антипод

маргіналізації та винятковості, передбачає створення культури та суспільства, в яких усі соціальні групи мають право на інновації. Синонімом творчості стає креативність з її акцентом на досвіді та майстерності у виконанні завдань, розв'язанні технічних задач в мистецтві та науці. Саме одухотворення звичайної рутинної праці, внесення в неї елементів поваги до людської гідності та соціального блага, надання повсякденному життю елементів новизни та духовних вимірів стає новітньою парадигмою творчості.

Поняття творчості та креативності зберігають свій нерозривний генетичний зв'язок з соціокультурними, історико-філософськими передумовами, еволюцією поглядів людства на зміст та призначення науки та мистецтва, а також – з антропологічними концепціями. Так, наприклад, існують відмінності між східним та західним уявленнями про креативність. В. Ніу та Р. Штернберг стверджують, що «загалом, жителі Сходу більш схильні розглядати креативність як щось соціальне та моральне, а також як зв'язок між новим та старим. Їхні західні колеги більше зосереджуються на деяких особливих індивідуальних характеристиках у розуміння концепції креативності [35, С. 18].

Будь-яка спроба чітко сформулювати суть процесу творчості наражається на обмеженість того, що можна виразити за допомогою слова, що обумовлено унікальністю особистого чуттєвого досвіду та тілесності митця, який не тільки складно визначити у науковий спосіб, але й пояснити словами іншому. Такий розрив між почуттями та *рацією* є неунікненим, оскільки моменти занурення митця в творчий процес, якісно відрізняються від наступних відносно свідомих станів [34, С. 25]. Іншими словами, певні ірраціональні складові творчості є непридатними для остаточної експлікації, артикуляції та технологізації.

Як вказує М. Полані, науковим відкриттям завжди передують несвідомі підготовчі етапи, а «ціль майстерної справи досягається шляхом дотримання певних норм та правил, часто невідомих самому майстру» [36, С. 82]. Творчість пов'язана з унікальним *особистим досвідом*, якій неможливо специфікувати:

пізнання світу супроводжується незвичайними інсайтами, несвідомими станами, інтуїтивними переключенням уваги з периферії на ціле та асиміляцією зовнішніх предметів з метою трансформації власної тілесності.

Різні професійні та непрофесійні практики: чи то володіння мовою, чи то їзда на велосипеді, чи то замішування тіста, чи то гра на музичному інструменті – повсякденне життя, мистецтво або наукова діяльність вимагають різноманітних знань та вмінь, які є неочевидними та пов'язаними з емоційним інтелектом. Так, за А. Потебнею, первісним елементом структури мистецької діяльності є виникнення у митця *невизначеної ідеї*, яка супроводжується значним емоційним напруженням [37]. Подальший розвиток процесу поетичного творення визначається розв'язанням цієї невизначеної проблеми письменником «за допомогою відомого запасу знань», тобто на основі власного досвіду. В результаті виникає поетичний образ, разом з творчим розв'язанням проблеми (народженням образу) настає заспокоєння, яке означає завершення творчого процесу. Незалежно від індивідуальної специфіки суб'єкта творчості, його діяльності та виду творчості, творчий акт складається з декількох закономірних етапів та обов'язково містить інтуїтивну складову. На першому етапі формулюється задум, який виникає спонтанно. На другому етапі концентрації відбувається взаємодія емоційних та інтелектуальних складових творчості. Останній етап є реалізацією задуму за допомогою вольових зусиль митця. Завдяки особливим переживанням єдності з буттям, повноти життя та піднесення, реалізується сходження людини до вищих щаблів духовності, моральності та свободи, розвиток особистості та культури.

Наука починається там, де завершується кумулятивний етап пізнання, – і виникає проблемність, яка долається лише творчим мисленням. Такий погляд на науку бере свої витоки у Арістотеля, який вважав основою наукових знань *здивування*, що спонукає людей філософувати («Метафізика», кн. 1, гл. 2). Вченому необхідні глибокі знання, але при цьому і *природна* здатність

дивуватися, відчувати піднесення, натхнення. Однак, процес безпосередніх природних відчуттів та емоцій відрізняється від того, що відчувається як щось свідоме та логічне. Кіноактор та танцівник Дж. Келлі з цього приводу казав: «Якщо цей процес виглядає як важка праця, це означає, що ви працюєте недостатньо добре та ретельно» [34, С. 45].

М. Чіксентміхайі вибудовує детальну та експериментально підтверджену теорію творчості, в центрі якої знаходиться ідея «аутотелічних переживань», психологічних переживань «потoku» життя, стану повного злиття творчої особистості зі своєю справою, поглинання нею, коли не відчувається часу, коли замість втоми спостерігається постійний приплив енергії, бажання здійснювати свою повсякденну діяльність на найвищому рівні майстерності [38, С. 11].

Творче натхнення стимулюється зміною діяльності, відпочинком, переключенням уваги на щось, здається, несуттєве, другорядне, повсякденне, що виходить за межі професійної діяльності. Так, Ч. Ламброзо в своїй знаменитій книзі «Геніальність та божевільня» показує, що величезним відкриттям передували випадкові та незвичайні події та почуття, часто не пов'язані з професією. Ізохронічні гойдання люстри наштотхнули Г. Галілея на відкриття закону ізохронності коливань маятника, а падіння яблука надихнуло І. Ньютона на встановлення закону всесвітнього тяжіння. Л. Гальвані відкрив гальванізм після приготування лікувального відвару жаб для жінки. Леонардо да Вінчі задумав свого Іуду під час кривлянь свого натурника, а британський художник, карикатурист В. Гогарт знайшов типи для своїх карикатур у таверні після того, як один п'яниця розбив йому ніс у бійці [39, С. 25].

Необхідно наголосити, що важливим аспектом розвитку науки і наукового мислення є інтеграція природничих та соціогуманітарних наук. Розуміння того, що поняття «істини» значно багатогранніше, ніж передбачають дзеркальна або кореспондентська модель семантичних відношень між знаком, денотатом та смислом, призвело до того, що наукова істина почала

розглядатися в контексті інтуїції, творчості, релігійного досвіду, соціальних контекстів, культури. В цьому сенсі все більшу увагу привертає гуманітарне розуміння творчості як особливого способу духовно-практичного освоєння дійсності, а технологій наукової творчості – як гуманітарних технологій.

Тема взаємовпливу, взаємопроникнення, інтеграції природничих та соціогуманітарних наук набуває особливого значення на етапі постнекласичного розвитку науки, усвідомлення суттєвого впливу на творчу діяльність: глобалізованого світу, політичних подій, соціокультурних умов, соціальних цінностей, історії становлення дисциплін, розмаїття стилів мислення, моральних принципів наукових спільнот та окремих науковців. Класичну раціональність змінюють *етична, комунікативна, герменевтична, лінгвістична, екологічна, демократична* раціональності. Потреба у поєднанні різних вимірів раціональності у науці, цінностей природничих та соціогуманітарних наук є викликом для сучасного науковця.

Постнекласичні теоретико-методологічні стратегії та практики вимагають не лише наукової, а й особливої метафізичної, біоетичної, герменевтичної, демократичної, соціокультурної ерудиції дослідника, формування особливого *know how* в царині між- та трансдисциплінарних розвідок, усвідомлення ним прихованих, нераціональних сфер досвіду, етапів та форм наукової діяльності, який, з одного боку, є результатом натхнення та піднесення, а з іншого, – проявом габітусу та усталеного стилю мислення наукової спільноти, наслідком збільшення комплексних проблем в різних сферах життя: економіці, політиці, охороні здоров'я, освіті тощо.

Особливого значення набувають навички рефлексивного творчого мислення в практичній медицині. Доказова медицина, на якій будується сучасна сфера надання медичних послуг, – це не тільки багатоцентрові клінічні дослідження та метааналізи, не стільки сухий академічний предмет і систематика хвороб, скільки образ мислення, що пронизує кожний аспект

медичної теорії та практики, які набувають глобального виміру. Тільки креативність та мистецтво клінічного мислення дозволяють лікареві поєднувати теоретичні настанови, стандартизовані протоколи діагностики та лікування, з розмаїттям суцього, представленого не схожими один на одного пацієнтами, з практичним досвідом, з сучасними концепціями гуманізму, моделями трансформації системи охорони здоров'я, глобальними викликами, включаючи світові війни.

Криза взаємовідношень між лікарем та пацієнтом стала одним з наслідків «кризи європейських наук» (Е. Гуссерль), виокремлення природничих, гуманітарних та соціальних наук в ізольовані ділянки знань, вузької медичної спеціалізації, як результат, – цілісність пацієнта була втрачена [40]. Сучасна персоналізована медицина, спрямована на її відновлення, можлива тільки на основі повернення лікарської інтуїції та креативності [41], які виконують важливу роль, коли неможливий адекватний збір анамнезу, при встановленні операційного ризику та складного діагнозу, під час оцінювання психічного та емоційного стану пацієнта, у невідкладних станах, при виборі терапевтичних та діагностичних траєкторій [42], в екстрених ситуаціях виживання під час стихійних природних та антропогенних катастроф.

Отже, *професійна творчість* в медицині може бути представленою у вигляді достатньо *складної моделі*, до якої входять: особистість лікаря, її соціально-біологічні та психофізіологічні, аксіологічні та інтелектуальні характеристики; професійні проблеми та задачі, ситуації, їхні різновиди (напівтворчі, творчі та ін.); теорія та методологія формулювання задачі та урахування різних підходів щодо її розв'язання; професійна діяльність, оточуюче середовище, соціальне оточення; психологічні умови для адаптації та професійної творчості; аспекти соціальної взаємодії та впливу на ефективність творчого процесу; сам по собі процес творчості, теоретико-методологічні основи професійної діяльності [43].

Як зазначає А. Харріс, сучасність відрізняє від попередніх епох «поворот до дослідження креативності» [4, С. 79]. І якщо протягом останніх п'ятдесяти років і більше в різних дисциплінах існували взаємопов'язані домінантні дискурси щодо досліджень креативності, то сьогодні спостерігається безпрецедентна конвергенція цих дискурсів. Однак результати залишаються дуже розбіжними. В освіті «креативний поворот» являє собою не лише перехід від процесу до продукту (результатів), але й від естетики до капіталістичної етики виробництва [4, С.18]

Процес розвитку сучасної науки є прозорим та відкритим, пов'язаним із соціальними та політичними аспектами розвитку соціуму, тому: 1) виробництво знань можливе не тільки у вигляді відкриття або фундаментального обґрунтування, а також – наслідків, що оцінюються, і можливості застосування нових знань; 2) знання, здобуті окремими дисциплінами, повинні інтерпретуватися з позиції трансдисциплінарності; 3) достовірність та обґрунтованість знань визначається ринковою конкурентоспроможністю, практичною корисністю, співвідношенням ціни та якості [44, С. 174].

Термін «трансдисциплінарність» уперше було запропоновано Ж. Піаже, який вважав, що трансдисциплінарність – третій та найвищий рівень у системі інтеграції знань, що йде за міждисциплінарністю – формою взаємодії різних дисциплін, орієнтованих на взаємообмін та взаємозбагачення, та мультидисциплінарністю – об'єднанням дисциплін для вирішення проблеми без їх структурних змін [45].

На сьогодні можливості трансдисциплінарних підходів у вирішенні складних соціально значущих проблем в освіті та науці стали об'єктом теоретичного осмислення. Перший підхід до трансдисциплінарності пов'язаний з розвитком «складного» мислення і розширенням усталеного образу науки. Другий – виявляє взаємозв'язок трансдисциплінарності з критичною оцінкою термінів, концепцій та методів з метою досягнення більш високого рівня

рефлексії. Третій – орієнтується на здоров'я та благополуччя індивіда та суспільства та формування трансдисциплінарної науки на основі об'єднання міждисциплінарних ресурсів у єдиних методологічних і теоретичних рамках. Четверта лінія пов'язана з екологічною раціональністю та виживанням людства. П'ятий підхід, згідно з Дж. Клейн, представлений двома теоретичними підходами «другого типу виробництва знання» (М. Гіббонс та ін.) та «постнормальної науки» (Дж. Равець, С. Фунтович) [45].

Як вказує П. Гурєєв, затребуваність трансдисциплінарної методології спричинена зовнішніми факторами наукової діяльності, зокрема: появою проблемно орієнтованих досліджень при вирішенні творчих соціальних, економічних, екологічних та інших завдань; симбіозом фундаментальних та прагматичних досліджень; масовим виробництвом знань за участю представників різних наукових дисциплін; появою соціальних інститутів, забезпечуючих сприйняття, накопичення, розподіл та застосування одержуваної наукової інформації [45, С. 174]. Внутрішньою причиною виникнення методології трансдисциплінарності є об'єднання чуттєвості та свідомості, емпіричного та логічного, теорії, досвіду та майстерності.

Інтеграція різних парадигмальних підходів є фундаментом численних між- та інтердисциплінарних візій предмету творчості. Але, ці підходи часто вступають в протиріччя з дисциплінарною методологією та етикою; трактуються як маргінальні, такі, що «відволікають увагу» медиків від актуальної мети, якої прагне та чи інша медична спільнота, спрямовані на рішення «випадкових завдань». По суті, викладач, який бажає об'єднати природничі, гуманітарні науки та мистецтво під егідою «творчості» на основі трансдисциплінарності, є місіонером, здійснюючим подорож у середовищі різноманітних дисциплінарних онтологій.

В контексті трансдисциплінарності розглядається внесок в розвиток технологій наукової творчості гуманітаристики. Зокрема, М. Епштейн зазначає,

що суб'єкт під час пізнання світу не може повністю пізнати самого себе, бо він постійно змінюється, у ньому виникає певний конструктивний доробок – «ненауковий» залишок гуманітарності [27, С. 22]. Це означає, що гуманітарні науки не можуть бути власне «науковими», вони «приречені» кожного разу конструювати і трансформувати свій предмет заново. Завдання викладача у тому, щоб надати гуманітарним дисциплінам практичну спрямованість, розкрити гуманістичний потенціал «гуманітарних технологій творчості» як основи загальнонаукової методології, не скасовуючи, а, навпаки, повністю розкриваючи їхню специфіку.

Гуманітарні науки на відміну від природничих наук, генерують мало нових конструктивних ідей та технологічних рішень, здатних визначати поступовий розвиток цивілізації. Вони вивчають людину і всі галузі культурної діяльності, але при цьому самі залишаються пасивними, оскільки не мають своїх технологій [27, С. 15]. Вивчаючи мови, лінгвістика «не пропонує» змін в їх лексико-граматичних системах. Вивчаючи літературу, літературознавство «не впливає» на її розвиток. Філософія сперечається про першопринципи та універсальії існуючого світу, але «не пропонує» нових засад для альтернативних картин світу.

Отже, гуманітаристика і, зокрема філософія, гостро потребують власних технологій, тому не припиняються спроби технологізувати чи політизувати гуманітарну сферу. Політизація проявляється в намаганні підпорядкувати гуманітаристику різноманітним дискурсам влади, а технологізація – в кібернетизації та діджиталізації [27, С. 21-22]. Таким чином, гуманітарним наукам часто надається практичний вимір інших наук, що не відповідає їхній специфіці.

Вищенаведені дослідження є результатом дев'ятирічного досвіду викладання автором вибіркової дисципліни «Технології наукової творчості. Основи академічного письма та риторики» аспірантам Національного

університету охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика.

В 2016 році з'явилася нова авторська навчальна дисципліна «Технології наукової творчості. Підготовка автореферату та рукопису дисертації» для навчання докторів філософії в аспірантурі, розроблена співробітниками кафедри філософії проф. Пустовіт С., проф. Бойченко Н. та проф. Киричком О. [46]. Виносячи в назву дисципліни словосполучення «технології наукової творчості», автори мали на меті навчання молодих науковців певним методологічним принципам, технічним прийомам та засобам майстерності, здатності генерувати нові оригінальні ідеї. Передбачалося, що попередньо на обов'язкових циклах з філософії аспіранти вже були ознайомлені з основною проблематикою і напрямками сучасної філософії науки.

Зараз дисципліна під оновленою назвою викладається на кафедрі фундаментальних дисциплін та інформатики в якості вибіркової для аспірантів різних спеціальностей в галузі охорони здоров'я та соціального забезпечення. Її метою є отримання лікарями теоретичних знань про феномен творчості та технології наукової творчості, а також здобуття ними практичних умінь, навичок, компетентностей, необхідних для інноваційної науково-дослідної діяльності, продукування нових ідей, розв'язання складних міждисциплінарних завдань.

Під час навчання застосовуються різні освітні технології: читання лекцій з елементами дискусії; проведення семінарських занять на основі оригінальних філософських текстів; підготовка наукової промови; критичний аналіз наукових статей, сайтів, презентацій на затвердження теми дисертації, автобіографій видатних науковців; проведення конференції, присвячених видатним творчим особистостям та ін.

Досвід викладання дисципліни показує, що медики ближче до інклюзивної парадигми творчості. Більшість з них вважає, що головним в науковій творчості є самовираження, самореалізація шляхом дотримання

певних процедур, форм та методів наукового пізнання, загальнонаукової методології, а кожен етап їхньої наукової роботи можна відрефлексувати та раціоналізувати з точки зору набуття досвіду та майстерності.

З метою розвитку їхніх явлень про творчість як екзистенцію, синтез ексклюзивної та інклюзивних парадигм, формування між- та трансдисциплінарних візій предмету творчості, на семінарських заняттях розглядаються концепції: *особистого знання* М. Полані, *науки як покликання* М. Вебера, *філософії як духовної практики* П. Адо, *обмежень доказової медицини* Т. Грінхальх, *стилів наукового мислення* Л. Флека, *епистемології науки* Б. Латура, *технологій творчості в галузі гуманітаристики* М. Епштейна. Аналізуються інноваційні дослідження в сфері мистецтва риторики та академічного письма, автобіографії видатних вчених (наприклад, К. Лоренца, Р. Хеммінга), відбувається обговорення у рамках семінару-конференції життєвого шляху та досягнень видатних особистостей: вчених, музикантів, співаків, художників, промисловців, політиків та ін. Аспірантам пропонується самостійно провести рецензування наукових статей, рукописів на предмет публікації у науковому журналі та проаналізувати презентації на затвердження теми дисертаційного дослідження.

Дидактичною метою відповідних лекцій та семінарів є розкриття творчості та технологій наукової творчості, в тому числі, з точки зору неявного або імпліцитного знання, яке важко визначити, й на відміну від концептуалізованого та формалізованого наукового знання, майже неможливо вербалізувати та передати іншим за допомогою академічного письма. В якості неочевидних елементів особистого знання пропонується розглянути: *покликання, пристрастість, самовідданість, впевненість, проникливість, інтуїцію, індивідуальну мудрість, особистий досвід* тощо.

Критичний аналіз різноманітних теоретичних підходів до феномену творчості в рамках циклу показує, що, з одного боку, така палітра підходів

збагачує філософські знання аспірантів, допомагає їм орієнтуватися у різноманітті поглядів на творчість; сприяє підвищенню їхньої методологічної культури мислення; дозволяє виходити за межі класичної науки з метою інтеграції різних типів раціональності. Але, з іншого боку, неусталеність, розмитість терміну творчості, численність теоретичних поглядів та концепцій ускладнюють процес засвоєння навчального матеріалу.

На жаль, комплексний міждисциплінарний характер проблеми дослідження та обсяг статті не дозволяють автору застосувати з метою дослідження обраної теми разом з філософським аналізом та загальнонауковими методологічними підходами також деякі важливі методологічні підходи сучасної філософії та соціології науки (синергетичний, аксіологічний, біоетичний та ін.), додатково розкрити деякі теоретико-методологічні та практичні особливості викладання дисципліни «Технології наукової творчості. Основи академічного письма та риторики» для аспірантів медичних спеціальностей в НУОЗУ імені П.Л. Шупика.

Висновки.

Вивчення феномену творчості та технологій наукової творчості, з точки зору філософії науки, сприяє розвитку аналітико-синтетичного мислення, усвідомленню ірраціональних форм, неочевидних, але важливих етапів та методів пошуку наукової істини, посиленню внутрішньої мотивації дослідника до творчої наукової діяльності та безперервної освіти протягом усього професійного життя.

Таким чином, філософські дисципліни, які розкривають феномен творчості та технологій наукової творчості, є важливою загальнонауковою складовою сучасної освіти аспірантів, особливо в галузі охорони здоров'я та соціального забезпечення. Однак, впровадження в навчальний процес відповідних освітніх програм ускладнюється низкою теоретико-

методологічних проблем філософського гатунку.

Багатогранність феномену творчості та неоднозначність трактування обумовлює складність його дослідження та викладання як навчального предмету. Велике розмаїття способів визначення та розуміння творчості та його більш прагматичного аналогу – креативності, призводить до термінологічної плутанини. Науково-педагогічному працівнику доводиться постійно звертатися до різноманітних парадигм та «прикордонного» знання, розташованого на стику різних дисциплін, до трансдисциплінарних методологій.

Затребуваність трансдисциплінарних підходів при дослідженні творчості та технологій наукової творчості спричинена підвищенням вимог до наукової діяльності, зокрема: появою проблемно орієнтованих досліджень при вирішенні творчих соціальних, економічних, екологічних та інших завдань; необхідністю інтеграції, природничих, соціогуманітарних наук та евристики в контексті розв'язання проблеми творчості та технологій наукової творчості. Але той факт, що гуманітарні технології генерують мало технологічних рішень, ускладнює процес розробки трансдисциплінарної методології.

Успішне вирішення вищенаведених методологічних питань філософського гатунку та впровадженню відповідних дисциплін в систему вищої медичної освіти, сприятиме розвитку креативного потенціалу лікаря-дослідника, оволодіння ним особливими філософськими компетентностями, необхідними для успішної інноваційної практичної та науково-дослідної діяльності.

Проведене дослідження може бути корисним та мати практичне значення для викладання гуманітарних дисциплін, присвячених розвитку наукової творчості, у вищих навчальних закладах, зокрема у закладах медичного спрямування. Дисципліни, спрямовані на розкриття творчості та технологій наукової творчості, сприяють розвитку творчої особистості не тільки учнів, але і викладачів, є засобом підвищення їхнього теоретико-методологічного рівня,

професійної компетентності та педагогічної майстерності.

Список використаних джерел

1. Craft A. Creative development in the early years: Some implications of policy for practice. *The Curriculum Journal*. 1999. N 10, P. 135-150. <https://doi.org/10.1080/0958517990100110>
2. Shaheen R. Creativity in education. *Creative education*. 2010. Vol. 1. P. 166-169. <https://doi.org/10.4236/ce.2010.13026>
3. Atkas F. A Dissertation Presented to the Graduate and Research Committee of Lehigh University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy in Comparative and International Education Lehigh University May 2017. URL: https://ed.lehigh.edu/sites/ed.lehigh.edu/files/CIE_PhD_ProgramManual-August2015C.pdf (дата звернення 5.05.25).
4. Harris, A. The creative turn: Toward a new aesthetic imaginary. Rotterdam, The Netherlands: Sense Publishers, 2014. DOI:10.1007/978-94-6209-551-9
5. Craft, A. Creativity in schools: Tensions and dilemmas. London, England: Routledge, 2005. DOI:10.4324/9780203357965
6. Джерело педагогічних інновацій. Розвиток критичного мислення в умовах упровадження нових державних стандартів в освіті. *Науково-методичний журнал*. Випуск № 3(39). Х.: Харківська академія неперервної освіти, 2022. 176 с.
7. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 2005. 448 с.
8. Кремень В. Г. Людина в інформаційному світі. *Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми*: колективна монографія. авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн та ін. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. С. 9-30.

9. Новіков Б. В. Роль творчості в процесі соціалізації людини. *Людина, суспільство, комунікативні технології*. М-ли XII міжн.наук.-практ. конф., Харків, 25 жовтня 2024 р. Х.: УкрДУЗТ, 2024. С. 73-76.

10. Андрущенко В. Педагогічна освіта: історико-філософська рефлексія для майбутнього розвитку. *Фундаментальні проблеми філософії освіти*. 2007, 1(6). С.7-16.

11. Творчість і технології в наукових дослідженнях неперервної професійної освіти. За ред. С.О. Сисоєвої. К.: КІМ, 2008. 424 с.

12. Борінштейн Є.Р. Стратегії формування творчої особистості: методи, форми, прийоми. *Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія*. авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн та ін. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.

13. Технології профільного навчання: монографія. авт. кол.: Г. О. Васьківська, С. В. Косянчук, В. І. Кизенко, О. В. Барановська, Л. В. Шелестова, О. П. Кравчук; за наук. ред. Г. О. Васьківської. К.: КОНВІ ПРІНТ, 2021. 304 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Did_2020_Mono_eprint.pdf (дата звернення 5.05.25).

14. Одрін В. Технологія наукової та технічної творчості: нова наука та високоінтелектуальна інформаційна мета технологія. *Вісн. НАН України*, 2005. № 6. С. 43-64.

15. Сурмін Ю. Майстерня вченого: підручник для науковця. К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.

16. Добронравова І. С., Руденко О. В., Сидоренко Л. І. та ін. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. за ред. І. С. Добронравової (ч. 1), О. В. Руденко (ч. 2). К.: ВПЦ «Київський університет», 2018. 607 с. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Methodol.pdf> (дата звернення 5.05.25).

17. Азарова, А. О. Методологія і організація наукових досліджень : конспект лекцій. Під ред. А. О. Азарова, Ю. В. Міронова. Вінниця: ВНТУ, 2022. 60 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2023/Azarova_2022_117.pdf (дата звернення 5.05.25).

18. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів за ред. А. Є. Конверського. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с. URL: https://biology.univ.kiev.ua/images/stories/Upload/Kafedry/Biofizyky/2014/konversky_osn_metod_ta_org_nayk_dosl.pdf (дата звернення 5.05.25).

19. Продащук С. М., Кравець А. Л., Богомазова Г. Є. та ін. Основи наукової творчості: навч. посібник. Х.: УкрДУЗТ, 2021. 142 с. URL: <http://lib.kart.edu.ua/handle/123456789/7440> (дата звернення 5.05.25).

20. Сіверс В. А. Філософія творчості: підручник. К.: НАКККиМ, 2023. 292 с. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/4755> (дата звернення 5.05.25).

21. Ладанюк А.П., Власенко Л.О., Кишенько В.Д. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. за ред. А.П. Ладанюка К.: Видавництво Ліра-К, 2018. 352 с. URL: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2019/Ladanuk_2018_352.pdf (дата звернення 5.05.25).

22. Тарара А.М. Науково-технічна творчість: практ. посіб. К.: Педагогічна думка, 2019. 128 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/posibnyk_nauk._tekh._tv._vypravlenyy_tarara_a.m..pdf (дата звернення 5.05.25).

23. Мигаль В. Д. Теорія і методи наукової творчості: навч. посіб. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. 424 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi71/0052272.pdf> (дата звернення 5.05.25).

24. Онищенко В.О., Срібнюк С.М., Коробко Б.О. та ін. Основи наукових досліджень та науково-технічної творчості: навч. посіб. за ред. В.О. Онищенко, С.М. Срібнюк, Б.О. Коробко, О.В. Матяш. К.: Видавництво Ліра-К, 2020. 280 с. URL: https://lira-k.com.ua/preview/12727.pdf?srsltid=AfmBOooY5vvzB_rsrCyxRFfn8IhJ1ECXyW2AZsluVL54ilb2jtDmgG4o (дата звернення 5.05.25).

25. Чернілевський Д.В. Методологія наукової діяльності: навчальний посібник. Вінниця: Вид-во АМСКП, 2010. 484 с. URL: https://biology.univ.kiev.ua/images/stories/Upload/Kafedry/Biofizyky/2014/chernylevskyu_mnd_2010.pdf (дата звернення 5.05.25).

26. Різун В.В., Бондаренко Н.В, Тетеріна О.Б., Фурдуй М.Д. Гуманітарні технології: конспект лекцій за ред. В.В. Різуна. К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1994. 60 с.

27. Епштейн М.Н. Від знання – до творчості. Як гуманітарні науки можуть змінювати світ. М.; СПб.: Центр гуманітарних ініціатив, 2016. 480 с. URL: <https://coollib.cc/b/384601> (дата звернення 5.05.25).

28. Cropley, A. J. Definitions. In *Encyclopedia of creativity*. Ed by M. A. Runco & S. R. Pritzker, San Diego: Academic Press, 2020. P. 315-322. DOI:10.1016/B978-0-12-809324-5.23524-4

29. Skyba I. The philosophical and psychological dimension of creativity and creativeness. *Proceedings of the National Aviation University: Philosophy. Cultural Studies: collection of scientific papers*. 2024. Vol. 40 No. 2. <https://doi.org/10.18372/2412-2157.40.19328>

30. Кивлюк О. М., Задорожна О. П. Рефлексія природи креативності у філософськоантропологічному дискурсі. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2024. 51(10-12), С. 7-15. URL: <https://www.journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2024/2024r-5110-12/refleksii-prirody-kreatyvnosti-u-filosofsko-antropologichnomu-dyskursi> (дата звернення 5.05.25).

31. *Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія.* авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн та ін. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723034/1/Monografia_Strategii (дата звернення 5.05.25).

32. Гальченко М. С. Стратегії розвитку творчої особистості в науковій освіті. *Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія.* авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн та ін. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.

33. Карівець І. Елементи, види та наслідки наукової творчості (Передмова до українського перекладу статті Яна Лукасевича «Творчість у науці»). *Переклади, рецензії, повідомлення.* 2020, Vol. 6, No. 2. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/nov/22655/karivec22020peredmova4042.pdf> (дата звернення 5.05.25).

34. Негус К., Пикерінг М. Креативність, комунікації та культурні цінності. Х.: Видавництво «Гуманітарний центр», 2011. 300 с.

35. Niu W., Sternberg R. J. The philosophical roots of Western and Eastern conceptions of creativity. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology.* 2006. 26(1-2), С. 18. DOI 10.1037/h0091265

36. Полані М. Особистісне знання. На шляху посткритичної філософії. М., 1985. 344 с.

37. Стратан О. Психологічна теорія Олександра Потебні: спроба феноменологічного дискурсу. *Наукові записки.* 1998. Том 4. Філологія. Теорія літератури. С. 34-36.

38. Чіксентмихайі М. Потік: психологія оптимального переживання. М.: Смысл; Альпіна нон-фікшн, 2013. 461 с.

39. Ламброзо Ч. Геніальність й божевілля. М.: Республіка, 1995. 398 с.

40. Пустовіт С. В. Наукова медицина в контексті ковідної гіперреальності: філософські аспекти. *Здоров'я, медицина та філософія: стратегії виживання в умовах ковідної реальності*. За наук. ред. Пустовіт С. В., Бугайової Н. М., Палей Л. А. К.: Українська асоціація з біоетики, 2022. С. 8-23.
41. Мукереджі С. Закони медицини. Нотатки на полях невизначеної науки. К.: Vivat. 2017. 52 с.
42. Чертков Ю., Загорій Г. Чому не навчають в медичному вузі. Тренінг для лікарів. Ч. II. Донецьк: Видавець Заславський А.Ю., 2010. 196 с.
43. Набочук. О. Актуальний концепт професійної творчості: теоретико-психологічний аспект. *Проблеми сучасної психології*: збірн. наук. праць. 2023. № 60. С. 141-161.
44. Гурєєв П.М. Сучасна наука та методологія трансдисциплінарності. *Вісник університету*. 2013. №1. С. 172-180.
45. Гребенщікова О., Кіященко Л. Трансдисциплінарні засади інновацій в освіті. *Філософія освіти*. 2013. № 1 (12). С. 210-223.
46. Робоча програма та план вибіркової навчальної дисципліни «Технології наукової творчості. Підготовка автореферату та рукопису дисертації». URL: https://www.nuozu.edu.ua/images/Novosti/21_04_20-14.pdf (дата звернення 5.05.25).